

PORT BETAALD
LEIDEN

REDACTIE RENUS
Geregracht 50
2311 PB LEIDEN

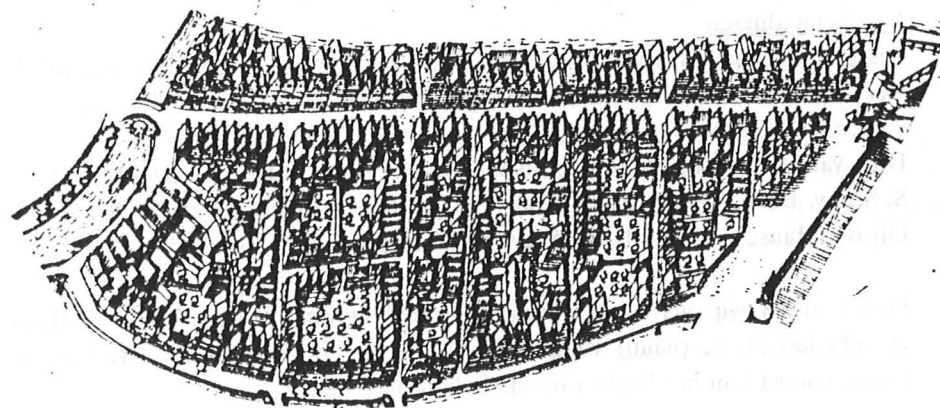
Drukwerk

'RENU'S'

MEDEDELINGENBLAD VAN DE

A.W.N. AFD. RIJNSTREEK

Het bon Hogewoerd, door Jan van Hout in 1602 geknipt uit de
stadskaat van Pieter Bast van 1600.

Renus is een uitgave van de afdeling Rijnstreek van de Archeologische Werkge-
meenschap voor Nederland (A.W.N.).

Renus verschijnt tenminste tweemaal per jaar. Oplage 200 stuks.

Redactie: P.J.M. de Baar.

Redactieadres: Geregracht 50, 2311 PB Leiden (werkruimte Rijnstreek).

++++
Gegevens uit *Renus* mogen worden overgenomen, mits met voldoende bronver-
melding en een kopie van het artikel, waarin gegevens uit *Renus* werden
verwerkt, aan de redactie wordt gestuurd.

++++

Vondstmeldingen

Als u iets gevonden heeft, waarvan u denkt dat het van belang kan zijn, of als u
weet dat anderen vondsten hebben gedaan, belt u dan a.u.b. met een van de
volgende mensen:

Dick van der Kooij, Welterdreef 93, 2253 LJ Voorschoten, tel. 071-764072

S. Sprey, Burg. Visserpark 14, 2405 GR Alphen a/d Rijn, tel. 01720-94986

Gijsbert Jansen, Chopinlaan 45, 2394 GK Hazerswoude, tel. 01714-13276

Ook houden wij ons aanbevolen voor melding van plaatsen waar graafwerk-
zaamheden plaats (gaan) vinden. Help mee het bodemarchief te redden: een
kleine vondst kan het begin van iets belangrijks zijn!

Meehelpen met de opgravingen?

Heeft u belangstelling om actief deel te nemen aan het veldwerk, dan kunt u in
de veldwerk-agenda zien, welke projecten in uitvoering zijn of binnenkort
zullen komen. Voor de preciese gegevens over plaats en tijd kunt u de boven-
staande telefoonnummers bellen. Met nadruk wordt er op gewezen, dat
ervaring absoluut niet vereist is.

Restaureren, tekenen en vondsverwerking

Deze werkzaamheden vinden plaats in onze werkruimte, Geregracht 50 te
Leiden, elke maandag (behoudens als er een lezing is) vanaf 20.00 uur.

Opgave nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij de secretaris van de A.W.N., Charlot-
te de Bourbonlaan 21-A, 3062 GB Rotterdam. Het lidmaatschap kost voor
volwassenen f 55,- per jaar. Leden ontvangen zesmaal per jaar het tijdschrift
Westerheem. Nieuwe leden worden persoonlijk uitgenodigd voor een eerste
kennismaking met de afdeling.

Aan de leden.

Om maar direct met de deur in huis te vallen: de *Renus* heeft een nieuwe
redacteur. De heer P.J.M. (Piet) de Baar, werkzaam op het Gemeentearchief
Leiden, heeft zich bereid verklaard deze taak op zich te nemen. De heer De
Baar is voor u zeker geen vreemde; hij publiceerde o.a. enkele artikelen in de
Renus. De daaruit sprekende nauwgezetheid en zorgvuldigheid geven het
bestuur de zekerheid dat de redactie van de *Renus* in uitstekende handen
komt.

Tevens heeft de afdeling een nieuwe voorzitter. Ondergetekende heeft de z.i.
moeilijke taak op zich genomen om een voorzitter op te volgen die eigenlijk
niet op te volgen is. De heer Dick van der Kooij was en is voor een ieder die
met de Rijnstreek te maken heeft de verpersoonlijking van die afdeling. Dick is
overal en altijd aanwezig. Dick regelt alles, Dick kent iedereen en iedereen
kent Dick. Voor de duidelijkheid: hij blijft deze rol voor een groot deel
vervullen. Hij is en blijft onze spin in het opgravingsweb. Ook het wel en wee
van de vondstverwerking en verslagen van opgravingen zult u, via de *Renus*, van
Dick blijven vernemen.

Als nieuw lid is mw. J.M. Aldred in het bestuur gekozen. Wij zijn er zeker van
dat zij een uitstekende bijdrage zal leveren aan de uitvoering van de bestuurlij-
ke taken.

Eén van die taken betreft, zoals tijdens de jaarlijkse algemene ledenvergadering
al duidelijk gemaakt, de financiën. Voor ons, liefhebbers, is het moeilijk om
rond te komen. Vooral de exploitatie van ons gebouw zorgt voor een (te) grote
druk op onze begroting. Schroomt u beslist niet constructieve gedachten
betreffende de verbetering van onze financiële positie richting bestuur te uiten.
Tijdens de jaarvergadering is helaas verzuimd (hoewel dat na de vergadering
nog wel gedaan is) het Gemeentearchief Leiden en met name de heer De Baar
voor de verleende gastvrijheid aan de afdeling Rijnstreek te bedanken. Voor de
goede orde gebeurt dit hier alsnog nadrukkelijk.

Tot ziens in het veld of op de Geregracht.

G. Jansen.

A.W.N.-Rijnstreek: veldwerk en andere activiteiten.

Het voorjaar liet een korte opleving van de veldwerkzaamheden zien: voornamelijk in Voorschoten en alles van kleine omvang. Ook in juni stonden wij voor één dag in het veld. Een lid had nabij Alphen a/d Rijn ten zuiden van de Oude Rijn een afkleiing gesignaleerd. Misschien was hierin de Romeinse (limes)weg te zien; duidelijker waren in ieder geval een reeks van langwerpige, rechthoekige putten. De afkleiing was in een vergevorderd stadium, maar door medewerking van de aannemer was het mogelijk een nog staand profiel machinaal schoon te trekken. Hierin tekende zich een ingraving af, die als de zuidelijke bermsloot van de weg geïdentificeerd zou kunnen worden. Een noordelijke pendant was niet voorhanden. Evenmin was een duidelijke grint/verhardingslaag zichtbaar. Beide sporen waren wellicht geruimd door de langwerpige putten, die hoogstwaarschijnlijk een vroegere vorm van afkleiing vertegenwoordigen. Eén put bevatte zeer veel grint: misschien is hier het Romeinse wegdek in verdwenen. In het vlak direct onder de zodenlaag tekende de weg zich af als een ca. zes meter brede, zwarte baan. Goed dateerbare vondsten waren niet aanwezig.

Direct na de bouwvakvacantie, medio augustus, begon het afkleien van het weiland in Koudekerk, dat wij eerder door boringen bekeken hadden. Noordelijker dan op grond van het boorprofiel te verwachten was, trof een Koudekerks lid al op de eerste dag een concentratie van inheems-Romeinse scherven aan. Sindsdien vindt op deze locatie een ROB-opgraving plaats, waaraan al vele leden hebben meegewerkt. Het betreft waarschijnlijk de randstructuur van een woonplaats. De weersomstandigheden hebben een snelle voortgang van het werk enigszins belemmerd, maar naar mag worden aangenomen zal bij het verschijnen van deze *Remus* de opgraving afgesloten zijn.

Op grond van meldingen van de provinciaal archeoloog werd een tweetal locaties nagelopen: een afgebroken boerderij te Sassenheim en wegaanlegwerkzaamheden langs de Johannierter Commanderie te Waarder-Nieuwerbrug (gemeente Bodegraven). Over dit laatste object is ook contact opgenomen met de vereniging Golda (Gouda) i.v.m. eventuele samenwerking. In beide gevallen bleek archeologisch ingrijpen niet nodig.

Op de Geregracht wordt doorgewerkt aan de bekende vondstcomplexen. Alphen-Couvée wordt van dateringen voor het Romeinse aardewerk voorzien. De middeleeuwse vondsten worden per spoor bekeken. Van Koudekerk-Klein Poelgeest is thans bijna al het botmateriaal bijeen gezocht: het wordt gereed-

maakt voor bestudering door een specialist. Een klein restant van een particuliere collectie (Geerlof) is gecatalogiseerd en opgenomen in de puntenkaartadministratie voor zover gegevens aanwezig waren.

De diverse kleine vondstgroepjes van dit voorjaar zijn inmiddels gewassen en opgeborgen. Daarna is doorgedaan met de kratten van het tweede seizoen van Roucoop; hiermede is gelukkig ook enige voortgang geboekt. Hoogst verrassend is de constatering, dat met name in een aantal van de oudste sporen een kleine bijmenging van Romeins/Vroeg-middeleeuwse scherven aanwezig is. Wijst dit op de aanwezigheid van b.v. een vroeg-middeleeuwse bewoning in deze omgeving? Roucoop ligt in de polder Starrenburg; sommige auteurs wijzen een van de hoeven in deze polder aan als locatie van de oude burg van het geslacht Van Voorschoten.

Gedurende de zomer nam een aantal leden van de afdeling deel aan de A.W.N.-werkkampen, zowel aan het instructiekamp te Tongeren als aan het "gewone" kamp te Wijnaldum. Het veldwerk van de afdeling blijkt altijd zeer gebaat te zijn met de ervaring, die men opdoet. Ditmaal was dit ook weer te Koudekerk duidelijk!

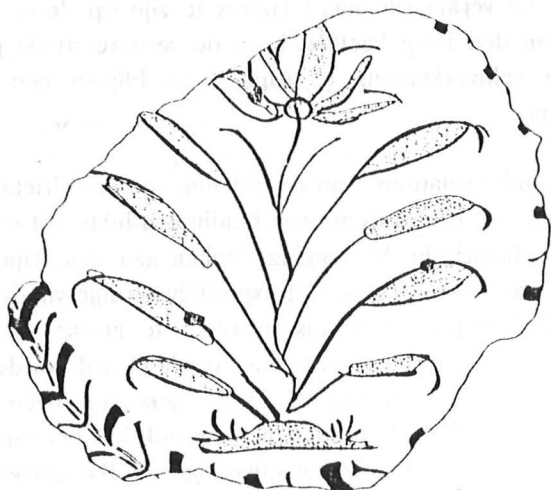
Inmiddels heeft de bijeenkomst plaats gevonden, waarop de heer Bervaes van de afdeling Betuwe instructie heeft gegeven in de (archeologische) interpretatie van de infrarood luchtfoto's van Provinciale Waterstaat. Hij was zeer enthousiast over dit materiaal en verklaarde haast jaloers te zijn op de ons geboden mogelijkheden. Bob van den Berg heeft zich op de verdere studie geworpen. Bij een voorgenomen veldverkenning te Alphen zal blijken hoe groot de voorspellende waarde is.

In het kader van de "public relations" van de afdeling zijn een drietal activiteiten te melden. Tesamen met het Museum van Oudheden lukte het de tentoonstellingsruimte van de Historische Vereniging Alphen aan den Rijn te vullen met de resultaten van twee opgravingen. Het expositiewaardige vondstmateriaal van onze opgraving Rijksweg/Lemkes was daarvoor te gering van omvang. Jammer is, dat door de situatie ter plaatse niet duidelijk zal worden wat de omvang van de publieke belangstelling is. In de pers verscheen n.a.v. de tentoonstelling een drietal stukjes. Inmiddels heeft u ook het beknopte verslag van deze opgraving in de laatstverschenen aflevering van *Westerheem* kunnen lezen.

Op het Symposium Amateurarcheologie in Zuid-Holland te Vlaardingen was de afdeling vertegenwoordigd met een inleiding van ondergetekende over

kasteelonderzoek in de Rijnstreek. Dit initiatief van de afdeling Helinium werd beloond met een goede opkomst. De organisatoren hadden zich grote moeite gegeven: de lunch b.v. was bijzonder verzorgd. Het is te hopen dat dit het begin van een (b.v. tweejaarlijkse) traditie zal zijn.

Eén openingsdag van de tentoonstelling "Uit kast en klei" in de Oudheidkamer van Koudekerk had het predicaat archeologisch spreekuur gekregen. Een vijftiental mensen kwam hier op af en twee kranten gaven een verslagje. Het materiaal uit de meegebrachte zakken en doosjes werd bekeken en van toelichting en eventuele datering voorzien. Grote verrassingen waren er niet bij. Fraai was een klein steengoed oliekannetje (ca. XVI^D/XVII^A), opgebaggerd uit de Hogeveense vaart te Hazerswoude. Archeologisch gezien was het interessant een zakje scherven uit Langeraar onder ogen te krijgen, waar een paar mogelijke 15e-eeuwse exemplaren bij zaten. Dit is niet bepaald een gebied, waaruit frequent archeologica gemeld worden. De moeite van het afbeelden waard tenslotte is een fragment van een majolica schotel (ca. XVIII), polychroom (blauw/groen/bruin/geel), op proenen gebakken, afbeelding: een wat spichtige plant, onderzijde: binnen de standring de letters WK (of WLK). Dingeman Korf, *Nederlandse majolica* (Haarlem 1981), meldt (p. 16) dat op de achterzijde van schotels en tegels regelmatig cijfers, letters en andere krabbels worden aangetroffen. De betekenis is niet duidelijk: initialen van schilders of merken van partijen of ovenboekhouding. Op een zestal plaatsen geeft hij ook afbeeldingen van zulke initialen.

Dick van der Kooij.

BOEKJE KLEIN POELGEEST

Dit jaar is het zeshonderd jaar geleden dat Aleid van Poelgeest vermoord is. Dit is o.m. aanleiding geweest voor manifestaties en lezingen over dat onderwerp. En ook voor de uitgave van het boekje *Klein Poelgeest, een ridderhofstede in Rijnland*. De auteur is (Edwin) J. Roefstra, lid van onze afdeling.

Vier jaar na de opgraving van het kasteeltje Klein Poelgeest te Koudekerk aan den Rijn verschijnt er een boekje over als uitgave van de Nederlandse kastelenstichting in de serie *Nederlandse kastelen*. De auteur, die ook zeer nauw bij de opgraving betrokken was, heeft voor de afd. Rijnstreek een uitvoerig onderzoek verricht in de archieven. Bij dit onderzoek werd voor het eerst systematisch en grondig gezocht, hetgeen vele nog ongepubliceerde gegevens opleverde. Dit heeft er toe geleid dat de gevonden gegevens in een boekje voor een groter publiek ter beschikking gesteld worden.

De gevonden gegevens hebben er toe bijgedragen dat de archeologische vraagstukken merendeels opgelost konden worden. Het boekje is populair-wetenschappelijk geschreven om voor een ieder prettig leesbaar te zijn. Het eerste exemplaar is op 10 september gepresenteerd aan het Historisch genootschap te Koudekerk. Op dezelfde avond is een tentoonstelling geopend, die is samengesteld door de auteur.

De tentoonstelling *Aleid van Poelgeest en haar tijd* handelt over het leven van Aleid van Poelgeest, die op Klein Poelgeest gewoond heeft. Dit jaar is het 600 jaar geleden dat zij vermoord werd in het grafelijk hof te 's-Gravenhage (22 september 1392). De tentoonstelling schenkt ruime aandacht aan deze tragische gebeurtenis. De Oudheidkamer, Dorpsstraat 55a, is geopend iedere eerste en derde zaterdag van de maand van 10 tot 12 uur. De tentoonstelling duurt tot februari 1993. U bent van harte welkom!

Het boekje *Klein Poelgeest, een ridderhofstede in Rijnland* is te bestellen door overmaking van f 6,50 (inclusief porto) op bankrekeningnummer 89.23.45.764 van de Bondsspaarbank te Koudekerk o.v.v. "boekje Klein Poelgeest". Voor nadere inlichtingen: J. Roefstra, tel. 02510-51191 (na 15.00 uur).

SYMPOSIUM

'Aanmodderen? Ideeën over de verbetering van de maatschappelijke positie van de archeologie.

Het Leids Prehistorisch Instituut 'Johan Picardt' van de Faculteit der Pre- en Protohistorie van de Rijksuniversiteit te Leiden organiseert dit najaar een symposium.

Datum: Zaterdag 24 oktober 1992

Locatie: Centraal Faciliteitengebouw, Cleveringaplaats 1, Leiden

In de archeologische wereld vinden de laatste tijd veel veranderingen plaats. Er wordt meer aandacht besteed aan archeologisch toerisme, onder andere met de bouw van een groot archeologisch themapark dat 750.000 bezoekers per jaar verwacht. Een eerste archeologisch 'bedrijf' haalt de ene opdracht na de andere binnen. Bovendien verwacht men meer geld van overheid en bedrijfsleven. De meeste mensen denken echter bij archeologie aan het zoeken naar verborgen schatten en wroeten in de modder. Wat voor de archeologen een serieuze zaak is, lijkt voor anderen en leuke bezigheid en niet meer dan dat.

De vraag is nu op welke aspecten de archeologische wereld zich moet richten. Het symposium is bedoeld om tot een nadere uitwisseling van ideeën te komen. Deelnamekosten: f 20,- voor niet-studenten en f 15,- voor studenten (inclusief koffie, lunch en borrel), over te maken aan mw. J. Vlug, Verdilaan 15, 2253 HJ Voorschoten, rekeningnummer 42.67.29.285 (ABN-Amro Leiden, giro 9200) onder vermelding van 'symposium'.

Inschrijving is mogelijk tot 10 oktober. Deelnemers ontvangen een bevestiging met routebeschrijving.

PROGRAMMA:

- 10.30-11.00 Ontvangst met koffie
11.00-11.10 Welkomstwoord en video Leids Prehistorisch Dispuut 'Johan Picardt': *De Ivoren Toren uit*
11.10-11.20 Opening door vertegenwoordiger Ministerie van WVC
11.20-11.45 Drs. J. Magendans (stadsarcheoloog Den Haag): 'Archeologie in de stad; een publiekstrekker onder druk'
11.45-12.00 Koffiepauze
12.00-12.35 Drs. F.J.J. Schoorl (afdeling Monumentenzorg ROB): 'Op weg naar een integrale archeologische monumentenzorg'
12.35-13.00 Dr. G.F. IJzereef (Archeon): 'Wetenschap in een archeologisch themapark'
13.00-14.00 Lunch
14.00-14.20 Ir. G. Stolk (Commercieel Directeur Heineken Nederland B.V.): 'Sponsoring van de (wetenschap) archeologie, waarom?'
14.20-14.40 Drs. R.W. Brandt (RAAP): 'Archeologie als bedrijf'
14.40-15.00 Dr. W. Roebroeks (IPL): 'Een Greenpeace voor de archeologie'
15.00-15.30 Thee/koffiepauze in het Rijksmuseum van Oudheden
15.30-16.30 Forumdiscussie o.l.v. Drs. E.J. van Ginkel (journalist).
Forumleden: Drs. R.W. Brandt, Dr. R.R. Knoop (AIC), Drs. G.C. Lodder (Hoofd Directie Beleidszaken Cultuurbeheer WVC, o.v.b.), Drs. J.R. Magendans, Dr. W. Roebroeks, Dr. P.K.J. van der Voorde (voorzitter AWN), Prof.Dr. W.J.H. Willems (Directeur ROB), Dr. G.F. IJzereef.
16.30-17.30 Borrel in de Taffehzaal.

LEZINGEN RMO

Het Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, organiseert in het najaar van 1992 een vijftal gratis toegankelijke lezingen. Deze worden op dinsdagavonden gegeven; ze vangen aan om 20.00 uur in de Taffeh-zaal. De ingang is dan via Papengracht 29.

13 oktober: Prof.dr. J. Quaegebeur: De dwergvrouw en de steenbok.

27 oktober: Drs. Ton Derks: Goden, tempels en wijgaven: veranderingen in de religie van de inheemse bevolking in het noordwesten van het Romeinse rijk.

10 november: Dr. J.M. Bos: Vroeg-middeleeuws Wijnaldum: Friesland centraal.

24 november: Drs. R. van Beek: Opgravingen in Klazomenai (bij Izmir).

8 december: Prof.dr. W. Groenman-van Waateringe: Wat droeg de Similaunman? Lederen kleding uit het Laat Neolithicum.

Ook op zondagmiddagen verzorgen conservatoren van het RMO lezingen. Deze beginnen om 15.00 uur in de Reuvenszaal.

4 oktober: Mw. drs. M. Scharloo, directeur en conservator penningen Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet: Nederlandse penningkunst 1890-1990.

18 oktober: Prof.dr. H.D. Schneider: Maja, schatbewaarder van de farao.

1 november: Dr. P.M.M.G. Akkermans: De bronzen van Luristan.

15 november: Drs. R.B. Halbertsma: Beeldhouwkunst uit Hellas en Rome in het RMO.

29 november: Dr. M.J. Raven: Egyptische bouwkunst.

20 december: Drs. L.B.M. Verhart: Steden van nu, steden van toen: Bretagne.

AFSCHEID DICK DE BOER

Op 29 juni hebben we afscheid genomen van Dick de Boer. Het lijkt haast het begin van een verslag van een begrafenis van een veelbelovend jong persoon, maar het tegendeel is eerder waar. Heel de Leidse historische wereld bereidde hem een onvergetelijke dag en wenste hem het beste in zijn nieuwe baan van hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn vrolijkheid en inspirerende betogen zullen echter wel node gemist worden.

Ook al heeft hij, voor zover mij bekend, de spade nooit gebruikt om er mee naar archeologica te graven, hij was op dit gebied echter wel actief. Zijn jarenlang lidmaatschap van de Archeologische Begeleidingscommissie van de gemeente Leiden en zijn zorg voor het blad daarvan, *Bodemonderzoek in Leiden* getuigen daarvan. In zijn in 1978 verdedigde dissertatie *Graaf en grafiek. Sociale en economische ontwikkelingen in het middeleeuwse 'Noordholland' tussen ca. 1345 en ca. 1415* kon hij maar weinig aandacht schenken aan de archeologie, maar het door hem in zijn boek opgebouwde beeld heeft inmiddels heel wat archeologen geïnspireerd en tot nieuwe interpretaties geleid. Van groot belang voor de archeologie van met name de stad Leiden zijn zijn artikelen met H.H. Vos, *Van Vrouwekapel tot Vrouwekerk*, waarin en passant de hele vroegste historie van het Marendorp meegenomen werd, met L. Barendregt *De kraan op het Waaghoofd*, met K.J. Pompe *Het St. Agnietenklooster te Leiden. De ruimtelijke ontwikkeling van een vrouwenklooster in de 15de en 16de eeuw* en alleen *Beerputten in Leiden, Historische kanttekeningen t.a.v. aanleg en verbreiding*. Behoorlijk wat stof heeft zijn artikel *Een kryptische vondst aan het Rapenburg in Leiden* over de vondst van een deksel van een sarcofaag, wellicht afkomstig uit de Pieterskerk, doen opwaaien. Hij koppelde daaraan de theorie dat er al in de tiende eeuw een nederzetting ter plaatse van Leiden was en dat onder de zerk een lid van het grafelijk geslacht begraven zou kunnen zijn: een theorie die inmiddels steeds meer bestrijders gevonden heeft en wellicht niet houdbaar zal blijken.

Ook buiten *Bodemonderzoek* publiceerde hij het nodige over de vroegste geschiedenis van Leiden. Gewezen kan worden op zeer lezenswaardige artikelen als *Leiderdorp in de Middeleeuwen. Enkele aspecten van een geschiedenis tussen Leithon en Leiden* en *De vest aan het Rapenburg*. Zonder meer baanbrekend kan genoemd worden zijn theorie dat de stadsuitbreidingen verkeerd gereconstrueerd zijn, omdat die op het Waardeiland beginnend bij de Burcht in eerste instantie slechts tot de Hooigracht liep en pas ten tijde van de grote uitbreidingscampagne van 1346-1355 het stuk tussen Hooigracht en Vestestraat/Herengracht bij de stad getrokken werd. Deze theorie werkte hij uit in *De Waard en zijn gasten. Een heroverweging van de stadsuitbreidingen van 1294 en 1355* en herhaalde hij in breder kader in zijn artikel *Leiden, ommuurd en bevest*. En tenslotte balde hij heel zijn enorme kennis over de vroegste Leidse geschiedenis nog eens overzichtelijk samen in *Leiden in de Middeleeuwen* t.b.v. de bundel *Stof uit het Leidse verleden*.

De kennis over het middeleeuwse Leiden heeft veel aan de (revolutionaire) ideeën van Dick de Boer te danken. Hopelijk vindt hij in het drukke Groningen nog tijd om zijn ongetwijfeld nog zeer waardevolle aantekeningen over Leiden te publiceren. En mocht hem dat niet lukken: wie weet gaat hij wel de weg zoals vele illustere voorgangers op het gebied der Leidse historie, zoals Blok, Muller en Huizinga: een bevordering van de noordelijke uithoek naar het mekka van de geschiedbeoefening - Leiden.

Vanzelfsprekend gunt iedereen hem de door de gemeente Leiden verleende gouden speld van harte!

UIT DE PERS

De rubriek *Achtergrond* van Riet van Dort in *De Leidenaar* heeft uitvoerig aandacht geschonken aan onze afdeling. Onder de titel *Archeologische werkgroep in voormalig rioolgebouwtje* gaf zij een goed overzicht van ons werk en van ons onderkomen. Het artikel hangt ter lezing aan het publikatiebord aan de Geregracht. Het is wat te uitgebreid om uitvoerig uit te citeren.

In het *Leidsch Dagblad* van 12 mei werd kond gedaan van de vondst door de Noordwijkers Piet Bosman, Jan Schaap en Arie de Vries van zo'n zestig munten, enkele lepels en andere voorwerpen in zilver. Zij vonden die bij de restauratiewerkzaamheden aan het vroegere kinderziekenhuis De Lindenhof aan het Lindenplein te Noordwijk-Binnen. Een groot deel van de munten verkeerde nog in goede staat en was (door het Penningkabinet) na schoonmaak goed te dateren. Zij moeten aan het begin van de zeventiende eeuw in de grond verborgen zijn; de munten dateerden uit de periode 1572-1600. De zilvervondst is vermoedelijk afkomstig uit een eeuwenoud keldertje dat onder

een van de arbeiderswoninkjes naast het grote huis moet hebben gezeten.

Het *Leidsch Dagblad* van 29 augustus bevat een interview van Saskia Stoelinga met mw. A.J.M. van Klaveren-Passchier, de slotbeheerder van de ruïne van Teylingen. Dit naar aanleiding van de inrichting van een permanente expositie over de geschiedenis van het kasteel in de ruïne met behulp van een waterdichte vitrine en drie speciaal geplastificeerde panelen. De binnenplaats wordt overigens ook gebruikt voor het tentoonstellen van zo'n dertig (op de ruïne geïnspireerde) kunstwerken van amateur-kunstenaars uit de omgeving van Voorhout. Het kasteel is iedere dag van 14 tot 17 uur geopend; jaarlijks bezoeken zo'n 3500 de ruïne. Wie een maquette van hoe Teylingen er rond 1650 uitzag zelf eens wil zien, moet zich dus maar melden bij het pontje over de slotgracht.

Eveneens het *Leidsch Dagblad*, van 19 september, heeft een interview opgenomen met Arie Schellingerhout uit Benthuizen. Deze verzamelt al sinds jaar en dag dakpannen. Of er daar bij zitten die opgegraven zijn, dan wel dat uitsluitend afbraakpanden nagelopen zijn, wordt niet vermeld, maar het feit dat binnen het gebied van onze afdeling iemand woont die zeer veel van dakpannen afweet, kan wel eens nuttig zijn als er eens iets bij een opgraving gevonden wordt. Overigens wekt het verbazing dat zijn kennis van de geschiedschrijving over nota bene de Oegstgeester dakpan blijkbaar niet erg groot is: volgens het interview weet hij niet waar die naam vandaan komt, terwijl artikelen in het *Leids Jaarboekje* en vooral nog onlangs in *De Leidenaar* heel wat over de achtergrond van die merkwaardige (beverstaart)dakpan verteld hebben. Overigens is dat nog niet eens alles; juist over deze dakpan bestaat een stuk eigentijdse documentatie waar iedereen jaloers op zal zijn.

Rijn en Gouwe van 7 augustus bevat een artikel over Edwin Roefstra als onderzoeker die de "onzin" rond de moord in 1392 op Aleid van Poelgeest weerlegt. Wat dat voor onzin is, wordt uit het artikel trouwens niet duidelijk. Uiteraard gaat het artikel, behalve over de moord op Aleid, ook over de opgravingen, het boekje (zie de aankondiging elders) en de tentoonstelling te Koudekerk.

In de rubriek "De tijd van toen" in het *Leidsch Dagblad* van 29 juni verscheen van de hand van Uw redacteur een artikel over *Hoe kwam het Rapenburg aan zijn naam?* Hierin betoogde ik, zij het zeer speculatief, dat rapen een vertaling/verbastering is van raven en dat raven synoniem is met zwart, zodat héél misschien sprake geweest is van een zwarte burg. Wanneer daar prijs op gesteld wordt, is een aangevulde "herdruk" in dit blad mogelijk.

BOEKBESPREKINGEN

Onlangs verscheen *Bodemonderzoek in Leiden* 13-14, Archeologisch Jaarverslag 1990/1991. In het Ten geleide wordt aangekondigd dat dit het laatste nummer is dat door de huidige redactie (L. Barendregt en H. Suurmond-van Leeuwen) verzorgd is. Wegens het afnemen van archeologische activiteiten in Leiden wordt gewaarschuwd dat in de toekomst de verschijning van *Bodemonderzoek* nog wel eens minder vaak zou kunnen gaan gebeuren. Het signaal van verminderde activiteit in de Leidse bodem is door de Leidse pers opgepikt en aangedikt: het lijkt nu alsof er helemaal niet meer gegraven zal worden. Maar gezien de overige berichten in de krant lijkt het bepaald niet dat het bodemarchief op slot gedaan is. Alleen aan de Korevaarstraat komen binnen afzienbare twee locaties, waar wellicht behoorlijk diep gegraven zal gaan worden: op het terrein van de huidige garage en videotheek en op de plek waar nu de voormalige Coöp-bakkerij nog staat. Dit mag dan wel geen top-locatie zijn, maar archeologie is niet voor niet enigszins verwant aan schatgraverij: je weet maar nooit wat je vindt. Ook bij de realisatie van het Sleutelhof-project (sloop van de vroegere Lucas van Leydenschool aan de Aalmarkt met wijde omgeving) en de bouw van het Natuurhistorisch Museum bij het Pesthuis is grootschalig graafwerk te voorspellen, en dat zijn veelbelovender locaties. Een gerenommeerde het slachtoffer laten worden van een tijdelijke inzinking van graafwerk door met name de gemeente en het verflauwen van het enthousiasme bij de verantwoordelijke personen gaat wel erg ver. De benoeming van een jonge, enthousiaste stadsarcheoloog, al dan niet in combinatie met architectuurhistoricus voor de vondsten boven de grond, zou wel eens heel snel aan het licht kunnen brengen dat dit pessimisme volkomen onterecht is en dat er nog stof voor vele *Bodemonderzoek*'en is. En dat zeker nu in het jongste *Leids Jaarboekje* de sedert 1978 steeds trouw verschenen rubriek "Archeologisch Nieuws", waarin vaak zelfs over vondsten van buiten Leiden gerapporteerd werd, ineens gestaakt is.

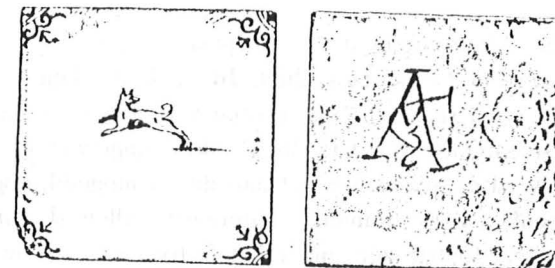
Het verslag over de jaren 1990 en 1991 behandelt 14 opgravingen, zoals gebruikelijk zeer beknopt. Een aantal ervan wordt verderop uitvoeriger behandeld. Dit begint al met het artikel van P. Bitter over *Vroeg-17de-eeuws pottenbakkersafval uit de Pottenbakkersgang te Leiden*. Dankzij gegevens uit het Gemeentearchief kon zeer nauwkeurig bepaald worden wanneer er op het terrein tussen de Kijfgracht en Minnebroersgracht potten gebakken werden. Het bleek dat er zelfs twee pottenbakkerijen waren. Dhr. Bitter geeft ook een uitvoerige verhandeling over de techniek van het pottenbakken en classificaties van de 369 gevonden determineerbare scherven. Vervolgens bespreekt J.F. Dröge onder de titel *Zijn er nog middeleeuwse huizen in Leiden* het bestaan van kelders onder een aantal panden aan vooral de hoger gelegen straten (Brec-

straat en Hogewoerd). Hopelijk is het gevolg van een artikel als dit dat er veel meldingen van niet eerder bekende kelders met middeleeuwse resten binnenkomen.

L.H. van Wijngaarden-Bakker en C.H. Maliepaard analyseren en interpreteren *Runderhoornpitten uit de marktenroute te Leiden*. Vooral hun observaties aangaande het afgezaagd zijn van de pitten zijn interessant; iemand die dit artikel gelezen heeft, zal voortaan wel nooit meer een hoorn of schedel kunnen bekijken zonder onwillekeurig op het al dan niet afgezaagd of afgehakt zijn te letten. P. Bitter behandelt de *Metaalvondsten uit de marktenroute in Leiden* en de *Keramiekvondsten uit de marktenroute te Leiden* en met P.J.M. de Baar uit hij *Enkele gedachten over het ontstaan van Leiden*, een artikel dat weer eens een aantal van de tot waarheid gegroeide losse beweringen en hypothesen ontzenuwt of althans van kritische vraagtekens voorziet. W.A.M. Hessing behandelt in *Bewoningssporen uit de vroege middeleeuwen op de grens van Leiden en Oegstgeest* met name een paar in de tweede helft van de zevende eeuw geslagen munten. L. Barendregt vervolgt zijn publikatie over de ijk: *Ijken van stadswege in Leiden. De Leidse stadsijk (slot) periode 1795-1834* en behandelt de bouwgeschiedenis van *De Zijlpoortsbrug over de Herensingel te Leiden*. Vooral dat laatste artikel geeft weer een goed inzicht in de funderingen uit vroeger eeuwen. In het artikel over de ijk verbaast het dat hij de dubbele geslachtsnaam van M.J. Swarts Bevel niet als zodanig herkend heeft, zodat de zinnen waarin die naam voorkomt wel heel merkwaardig lopen. Overigens zijn er al véél oudere ijkers bekend dan de Joris Mutsenbroeck (lees: Joost Musschenbroeck, lid van het beroemde instrumentmakersgeslacht) die in 1658 de eed aflegde.

Ook al stopt de huidige redactie er mee, er past veel dank voor de inspanningen om in de afgelopen jaren zo'n goede en fraaie reeks publicaties te realiseren.

Ir. J. Zuurdeeg, *De dekenfabriek van de firma Jan Zuurdeeg en Zoon (1805-1933)*, gepubliceerd in *Jaarboek der Sociale en Economische geschiedenis van Leiden en omstreken* 1991 p. 27-49, zou normaliter nooit in deze rubriek besproken worden, ware het niet dat die dekenfabriek gebouwd was op een heel speciaal plaatsje. De fabriek heette De Blauwe Klok en naar die fabriek is de huidige Klokpoot (tussen Oude Singel en Langegracht bij de Pauwbrug) genoemd. Toen die Klokpoot aangelegd werd zijn er opgravingen verricht, waarbij veel majolica gevonden werd, soms voorzien van merktekens enz. Deze majolica was afkomstig van de geleybacker Augustijn Cornelisz. Schiper of Schipper, over wie Dingeman Korf in zijn *Majolicavondsten in en om Leiden* uit 1970 heel wat gepubliceerd had. Van die opgraving is verslag gedaan in het

61. Tegel: 130 × 130 × 11 mm; roodbruine scherf; blauwe schildering op grauw-wit fond; kleine ossekophoek; aan de achterzijde het monogram ACS.

Archeologisch Jaarverslag over 1981 (*Bodemonderzoek* 1982 p. 14 en 15) en het *Leidsch Jaarboekje* 1982 p. 172. Laatstgenoemd artikel eindigde overigens met de volgende zin: "Leden van de AWN zullen aan de hand van de patronen trachten na te gaan of er karakteristika kunnen worden gevonden voor typisch Leidse producten. Dit onderzoek zal enige jaren in beslag nemen". Het is mij niet bekend of dit nog tot een resultaat geleid heeft, maar in de kelder van de Geregracht staat in ieder geval een doos met een opschrift dat daar de vondsten uit 1981 in zitten.

Het grondige onderzoek van ir. Zuurdeeg, aangevuld met nieuwe archiefvondsten door medewerkers van het Gemeentearchief, bracht aan het licht dat de fabriek van zijn voorvaders gebouwd is op de grond waar in 1614 Cornelis Rochusz. van der Houck een viertal percelen bouwgrond kocht. Die naam zei Korf, Van Oerle en de onderzoekers uit 1981 niets, maar naar nu is komen vast te staan was hij een Delftenaar, zich ook wel eens met de typisch Delftse naam Van Bodegom tooiend, die hier als eerste een geleybackerij voor majolica inrichtte. Na zijn overlijden verkocht zijn enige dochter Meynsen het complex aan Schipper. Wanneer het onderzoek dus nog geen voldoende resultaat opgeleverd heeft, kunnen initialen met een C en R misschien verder helpen.

In dit kader mag ook verwezen worden naar een typisch genealogisch blad, dat niets met archeologie van doen heeft: *Genealogische Bijdragen Leiden en Omgeving*. In de aflevering van september 1991 (AL 463-466) publiceerde mw. A.J. van den Heuvel-van Weerlee de geschiedenis van haar ouderlijke woning Hooigracht 92. Dit huis was sedert 1581 in handen van Hendrick Adriaenz. warmoesman, daarna zijn zoon Jacob en kleinzoon Gommert. Deze laatste, beter bekend als Gomarus Jacobsz. van Craeyenbosch, stichtte het St. Jacobshofje op de Doezastraat. Na zijn dood is zijn hele administratie door de regenten van het hofje overgenomen en door combinatie van regentschap en het bestuurslidmaatschap van het R.K. Armbestuur is een deel van dat archief terecht gekomen in het archief van laatstgenoemde instelling, laatstelijk bekend

als Huize St. Maarten op de St. Jacobsgracht, en met dit archief kwam het uiteindelijk in het Gemeentearchief. In de kasboeken van Jacob Hendricksz. van Craeyenbosch staan in 1621 posten voor uitgaven aan tegeltjes. Hij kocht toen 131 "steentgens" van Cneelis Rookes, ongetwijfeld Van den Houck. In deze jaren werd er behoorlijk wat aan dit en mogelijk nog een ander huis van Van Craeyenbosch vertimmerd. Uiteraard zullen de in 1621 aangebrachte tegeltjes nu wel foetsie zijn, maar het is toch een aardig bewijs dat Van den Houck het nodige aan Leidenaren leverde.

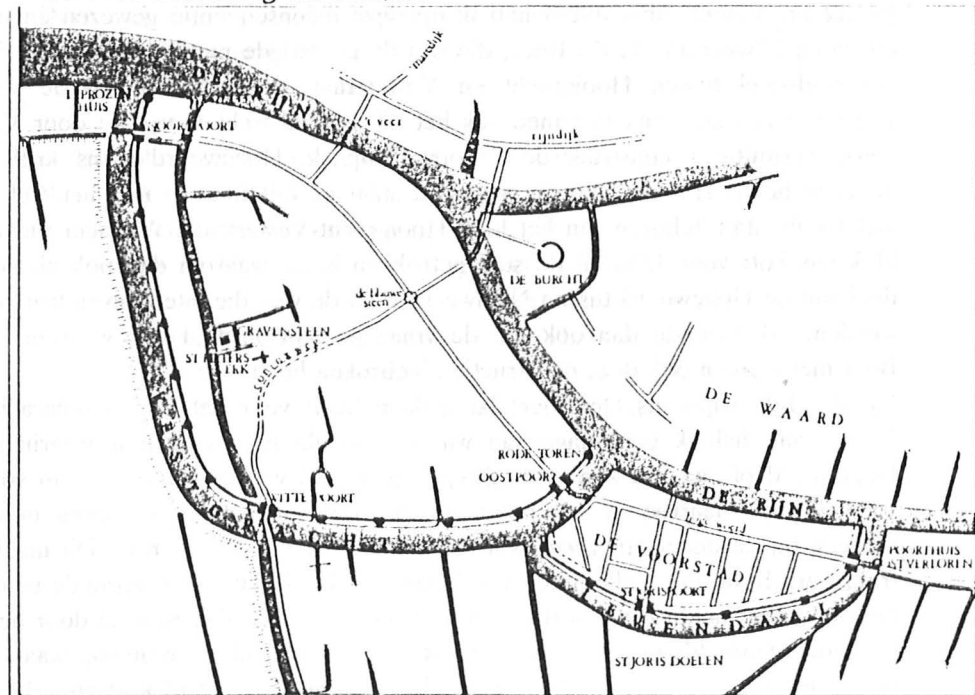
Ons lid D. Parlevliet heeft in het tijdschrift *Holland* een artikel gepubliceerd over "De hof Valkenburg". Op een manier die ik als imponerend zou willen kwalificeren komt hij tot een zeer scherpe locatie van die hof. Maar daarmee houdt het helaas grotendeels op. Die hof moet wel zo ongelofelijk oud zijn, dat er vrijwel geen relicten meer van overgebleven zijn via een hofstelsel: slechts de hofvis, hofgeld, hofland en hofkonijnen worden in de tijd na 1248, toen dit ambacht door de graaf verkocht werd, nog wel eens genoemd. Waar geleerden als Fockema Andreae meenden dat het latere kasteel Torenvliet wel identiek zou zijn met die hof, komt Parlevliet nu tot een heel andere conclusie. Ook al blijft de auteur met te veel vragen zitten waarop nog geen antwoord te vinden is, door zijn inspanningen is nu een locatie gevonden waar, als ooit het vliegveld nog eens verdwijnt, zeker gegraven moet worden.

DE VOORSTAD OP DE HOGEWOERD VERWORPEN

De Leidse geschiedschrijving heeft heel veel aan de vroegere voorzitter van de Archeologische Begeleidingscommissie Dr.Ir. H.A. van Oerle te danken. Zijn onvermoeid speuren en reconstrueren gedurende zo'n veertig jaar leverde heel wat artikelen en studies op, en uiteraard zijn magistrale werk *Leiden binnen en buiten de stadsvesten* uit 1975. Waar iedereen er van uitging dat de stadsuitleg van 1386/89 de hele zuidelijke schil tussen Galgewater enerzijds en Nieuwe Rijn anderzijds omvatte, kwam hij tot de conclusie dat dat onmogelijk juist kon zijn en dat het gedeelte tussen Nieuwe Rijn en Levendaal, dus rond de Hogewoerd, ouder moest zijn. Tot dan toe leunde iedereen sterk op wat Orlers in zijn stadsbeschrijving van 1641 (deel I p. 28) schreef over een huis op de hoek van Botermarkt en Gangetje, waar op een luifel geschilderd was: Anno dertienhondert tachtich negen/ Is Leyden vergroot door Godes segen/ Steenschuyr was doen vest/ Mijn naem Rooden Tooren/ Stae hier in 't best/ Danckt Godt daer vooren. Orlers' conclusie was dus eenvoudig en op p. 45 schijft hij dat wat hij de Derde Vergroting noemt dus het hele gebied tussen Galgewater en Nieuwe Rijn omvatte. Op een bijgevoegd kaartje bracht landmeter Jan Pietersz. Dou dit bovendien nog eens nadrukkelijk in beeld.

In het *Leids Jaarboekje* 58 (1966) 87-92 publiceerde Van Oerle een artikel onder de titel "De voorstad op de Hooge Woerd". Hoewel hij begint met Orlers uitspraken in de mond te leggen die deze niet gedaan heeft, is zijn verdienste beslist dat hij de stadsuitbreiding Hogewoerd eerder dateert dan 1386/89. Maar dan komt het: "De datering van deze voorstad is moeilijk scherp te begrenzen. Er zijn geen berichten uit de periode van het ontstaan. Zij moet een aanvang genomen hebben toen het oudste stadsgebied volgebouwd raakte en is te stellen na 1250, in elk geval voor 1300. Het gebied in de Waard werd toen door een stadsmuur afgesloten. Deze sloot op de voorstad aan. Het moet voordien zijn territoriale begrenzing geconsolideerd hebben. Orlers geeft het jaar 1294 als begin aan. De gehele ontwikkeling van dit stadsdeel moet dus ongeveer hebben plaatsgevonden tussen 1294 en 1386".

Deze laatste zin zwakt al het voorafgaande dusdanig af dat men er alle kanten mee uitkan, maar later heeft Van Oerle zelf en hebben anderen op basis van zijn woorden de zaak dusdanig uitgelegd dat de voorstad op de Hogewoerd ontstaan is vóór 1294. Tal van tekeningetjes van de stadsuitbreidingen (zoals het door dr. D.E.H. de Boer geredigeerde kaartje op p. 179 van *Hutspot, haring en wittebrood*) geven dan ook een volgorde van eerst wat nu de Pieterswijk is, dan de voorstad op de Hogewoerd, dan de uitbreiding op de Waard van ca. 1294, dan de uitbreiding met Marendorp uit ca. 1355 en tenslotte de al bekende uitbreiding van 1386/89.

DE VOORSTAD OP DE HOGEWOERD

In zijn zeer lezenswaardige bijdrage aan *Uit Leidse bron geleverd*, getiteld "De Waard en zijn gasten. Een heroverweging van de stadsuitbreidingen van 1294 en 1355" heeft De Boer, mede op basis van de archeologische conclusies van een opgraving op het Ir. Driessenplein, met kracht van argumenten duidelijk gemaakt dat de uitbreiding van 1294 beperkter was dan men steeds gedacht heeft en dat de uitbreiding van tussen 1346 en 1355 óók het terrein tussen de Hooigracht en Vestestraat omvatte. In 1346 kreeg de stad Leiden, mogelijk als beloning voor reeds verleende of nog te verlenen steun aan de nieuwe gravin van Holland, keizerin Margaretha, het privilege dat het aan alle kanten met 200 roeden (ca. 745 meter) uitgebreid mocht worden. Nadat haar zoon Willem van Beyeren graaf geworden was, trok hij in 1355 dit privilege weer in, voor zover een en ander althans al niet gerealiseerd was.

Deze theorie verdiepte De Boer nog eens in zijn bijdrage aan *Verborgene steden. Stadsarcheologie in Nederland* (1990). Maar toch nam hij daar nog een kaartje van de stadsuitbreidingen op waarin de Hogewoerd als ouder dan de uitbreiding 1346/55 aangeduid wordt, zij het dat in het bijschrift als datering van de Hogewoerd vermeld wordt: vóór 1360. Daardoor zou een en ander toch nog wel zo uitgelegd kunnen worden dat de uitbreiding Hogewoerd ná die van 1346/55 gedateerd moet worden.

In een bespreking van dit artikel (in *Mededelingenblad Vereniging Oud Leiden* jrg. 12 nr. 5, september 1990) heb ik op deze inconsequentie gewezen en mij afgevraagd "waarom dr. De Boer, die wèl de gevestigde mening weerlegde dat het stadsdeel tussen Hooigracht en Vestestraat al rond 1294 bij de stad getrokken zou zijn, niet daarmee ook het bij de stad trekken van de door Van Oerle vernuftig geconstrueerde 'Voorstad op de Hogewoerd' eens kritisch bekeken heeft. Het nut van die voorstad staat of valt immers met het wel of niet tot de stad behoren van het blok Hooigracht-Vestestraat. Wanneer nu dat blok pas kort vóór 1355 bij de stad getrokken is, waarom dan ook niet dit deel van de Hogewoerd tussen Nieuwe Rijn en de vest die later Levendaal zou worden?" Ik meende dan ook dat de vraag gerechtvaardigd was waarom De Boer niet meteen ook deze constructie afgebroken heeft.

Op dezelfde wijze als De Boer dat gedaan heeft voor het blok Hooigracht-Vestestraat, heb ik eens nagegaan wat er aan akten te vinden is waarin de Hogewoerd of een van zijn vele zijstegen genoemd wordt, daterende van vóór 1389. Ik heb daartoe de computer op dit soort namen laten zoeken in de bijlagen bij de dissertatie *Sleutels tot de macht* van F.J.W. van Kan. Dit magistrale werk bevat bijna alle akten van belang uit Leiden uit de veertiende eeuw. De oudste vermeldingen van de Hogewoerd (voor zover Van Kan de door hem gevonden vermeldingen terecht aan die straat toegeschreven heeft, waar ik overigens een zeer groot vertrouwen in heb) waren twee uit of kort voor 1359, drie uit of voor 1360, zeven uit de zestiger jaren en ettelijke uit nog later jaren.

Gezien de hoeveelheid bewerkte akten is het ongeloofwaardig dat er veel akten zouden zijn uit vroeger tijd. In de inmiddels verlopen tijd heb ik er toch nog een gevonden: op 6 november 1356 erkende Willaem Dirc langhe Willaemssoensoen voor schepenen van Leiden schuldig te zijn aan Willaem die Brune een jaarlijkse rente van £ 0-31-0 op zijn huis op de Hogewoerd, belend door Ansem die Brune en sceelu Hubrecht mit horen husen. Er stonden toen dus al minimaal drie huizen. Gezien het niet echt hoge bedrag zou mogelijk sprake kunnen zijn van een soort bouwhypotheek. Dit huis werd op 14 mei 1360 door de weduwe van de koper in 1356 weer doorverkocht; er staat dan bij dat het huis strekte van de straat tot "an der veste", waarmee wel het Levendaal bedoeld moet zijn. In 1364 ging deze rente over naar het Heilige Geesthuis (E.T. van der Vlist, *Het oudste cartularium van de H. Geest te Leiden. Een handschriftenbeschrijving* (met regestenlijst), 1987, nrs. 105 en 136). Op 30 mei 1360 is sprake van de vesten op de Hogewoerd, zodat er dus twee getuigenissen zijn dat men in die tijd hier de stadsvest al klaar had. Toch zal niet meteen alles volgebouwd zijn, want op 11 april 1367 wordt hier een hofstede uitgegeven, waarop binnen een half jaar huizen gebouwd dienden te worden. Gesteld dat deze voorstad al van voor of kort na 1294 zou dateren, dan zou het toch merkwaardig zijn dat er nog steeds zoveel open bouwgrond zou zijn.

Ik begin steeds meer te bevroeden dat rond het stadje Leiden vanaf ongeveer 1320 à 1330 steeds meer wildgroei net buiten de stadsmuren begon te komen. Deze was vanuit militair oogpunt uiteraard rampzalig, en wellicht kon de stad er maar slecht tegen optreden, omdat zeker waar het Oegstgeest en Leiderdorp betreft de burggraaf iemand was waar het kwaad kersen mee eten was. Zijn machtige positie als ambachtsheer van deze plaatsen is tijdens de semi-burgeroorlog rond 1350 even verzwakt, zodat de stad meteen kon profiteren. Rond de Vrouwenkapel (de latere Vrouwenkerk) was bebouwing ontstaan, evenals verderop richting Janvossensteeg. Mogelijk was aan de Groenesteeg tussen Hooigracht en Vestestraat al wat aan het groeien, en wellicht stonden er aan de Hogewoerd al enkele primitieve huizen. Vervolgens was er rond de Naakte Sluis (bij het zogenaamde eiland aan de Vliet) al wel iets en in ieder geval stond aan wat nu het Noordeinde heet het Leprooshuis met wat omliggende bebouwing. De bebouwing in Marendorp zal de meeste zorgen gebaard hebben, zodat die op de allereerste plaats op grond van het in 1346 verworven privilege binnen het stadsgebied getrokken moest worden. Beginnend bij waar nu de Prinsessekade is, ligt een graven van een stadsvest voor de hand op de plek die nu Oude Vest heet, met een bocht ter plaatse van de huidige Koestraat, en verder een tracé ter plaatse van de huidige panden aan de westzijde van de Herengracht. In een vloeiende lijn komt dan de Hogewoerd bij de Kraaierstraat/Spilsteeg aan bod, en ware het niet dat men gestopt is omdat men door de graaf een halt toegeroepen werd of omdat de beschikbare

mankracht en financiën op waren, dan zou men gewoon doorgegaan zijn met de Geregracht en de Zoeterwoudse en Witte Singel zoals die alsnog in 1386/89 tot stand kwamen. Maar daarmee is het nog niet afgelopen: ook de laatste hoek ten noorden van het Galgewater en ter plaatse van ongeveer de huidige Narmstraat en St. Aagtenstraat tot aan de Turfmarktsbrug zou nog bij de stad getrokken moeten worden. Dan zou een bijna volmaakt vierkante stad ontstaan zijn. Maar de heren die dat in 1346 wellicht heel precies gezien hadden, moeten toch ook zich wel eens afgevraagd hebben hoe ze dit enorme gebied moesten verdedigen. Hoe dan ook, nadat hen in 1355 de pas afgesneden was, zijn ze toch net zo lang blijven zeuren, zeker ook bij de ambachtsheer van Zoeterwoude, totdat ze ook de laatste ontbrekende stukken aan hun stad konden toevoegen. Dat daar immers absoluut geen werkelijke behoefte aan bestond, blijkt wel uit de door Van Oerle beschreven moeilijke verkoop van de aldus verworven bouwgrond. Ten einde raad (?) heeft men een groot deel als Doelen ingericht. Maar toch moest ook het laatste stukje er nog aan geloven en in 1400 gelukte het om het gebied in de noordwestelijke inham (rond de huidige Morsstraat) als stadsvrijdom aan de stad toegevoegd te krijgen. Dat men geen kans zag dit stuk ook werkelijk binnen de stadsmuren te trekken, was geen ramp. Het terrein was prima geschikt voor de bouw van kloosters, zoals Lopsen, en de optimisten zullen zeker gedacht hebben dat binnen afzienbare tijd ook dit stuk toch nog wel eens van muren en grachten voorzien zou kunnen worden.

Nu zal een archeoloog al heel snel vragen hoe het met zijn discipline in dit kader zit. Op en rond de Hogewoerd is wel een aantal keren gegraven, maar de vondsten leveren niet veel houvast. In zijn artikel *Van Breestraat tot Plantage. De archeologische begeleiding van de rioleringswerken in de Hogewoerd te Leiden* doet A.D.P. van Peursen (*Bodemonderzoek* 9 (1987) 39-52) verslag van wat er gevonden is, maar daaruit valt bitter weinig t.a.v. dateringen te concluderen. De Hogewoerd is vanaf het Steenschuur tot aan de Spilsteeg opgehoogd met hetzelfde materiaal als de Breestraat, wellicht zeer oud materiaal. Dit kan men zich uiteraard wel voorstellen: de belangrijkste uitvalsweg die opgehoogd wordt. Er zullen inderdaad al wel een paar voorstedelijke woningen gestaan hebben, maar in ieder geval levert dat geen voorstad op (deze moet immers van singels voorzien zijn, ongeacht of die verdedigbaar waren of bij de eerste de beste aanval al meteen prijsgegeven moesten worden met toepassing van de tactiek van de verschroeiende aarde). Ook op de kruising van Levendaal en St. Jorissteeg/Krauwelsteeg is een zeer groot brok metselwerk gevonden, maar ook hiervan is de datering niet zeker. Kortom, van de bodemvondsten moeten we het niet hebben, al kan hier misschien de kanttekening gemaakt worden dat archeologen die met een verkeerd "plaatje" van de stadsontwikkeling in hun hoofd vondsten interpreteren, daarbij uiteraard eerder op het verkeerde been

komen te staan. Misschien een aansporing om als de garage aan het Levendaal bij de Spilsteeg binnen afzienbare tijd gesloopt wordt, hier extra alert te zijn. Behoudens bewijzen van het tegendeel is mijn reconstructie dus deze dat de uitbreidingen Marendorp, Waard tussen Hooigracht en Vestestraat, en Hogewoerd in één geweldige bouwstroom tussen 1346 en 1355 tot stand gekomen zijn, en dat daarmee de term Voorstad voor het gedeelte Hogewoerd dat aldus bij de stad kwam ten enenmale misplaatst is. Het betekent dat de kaarttekenaars weer heel wat werk zullen hebben. En Orlers met zijn fraaie luifelopschrift? Die (vermoedelijk zestiende-eeuwse) schilder en zijn auctor intellectuelis zaten er niet ongeveer een eeuw naast, maar slechts zo'n 45 jaar (gesteld dat de Rode Toren meteen na het gereedkomen van het Levendaal als stadsvest afgebroken werd).

P.J.M. de Baar

LEZINGEN

Maandag 5 oktober

Mw.dr. L. Smits (IPP): *Het fysisch antropologisch onderzoek van het Romeinse grafveld te Valkenburg.*

In de jaren 1985-1988 is ten zuidoosten van het dorp Valkenburg, op het Marktveld, een grafveld opgegraven, dat vanaf de tweede helft van de eerste eeuw tot in de derde eeuw na Chr. in gebruik is geweest.

In totaal zijn er ongeveer 500 crematie- en 125 inhumatiegraven aangetroffen. Het fysisch-antropologisch onderzoek heeft tot doel, door middel van geslachts- en leeftijdsbepalingen, inzicht te krijgen in de omvang en samenstelling van de grafveldpopulatie. Het is eventueel mogelijk om in samenhang met archeologische informatie omtrent graftypen en bijgaven uitspraken te doen van sociale en culturele aard.

Maandag 2 november

J.D. van Dam (Rijksmuseum Amsterdam): *Delfts aardewerk 1560-1800.*

Als voortzetting van de lezingencyclus over middeleeuws en postmiddeleeuws aardewerk zal de heer Van Dam het in post-middeleeuwse context frequent voorkomende Delftse aardewerk (fayence) behandelen. Naast een algemeen overzicht zal in het bijzonder aandacht geschonken worden aan de in archeologisch onderzoek zo belangrijke dateringscriteria. De laatste publicatie van de heer Van Dam is de tentoonstellingscatalogus van het (op het stuk zelf) gedateerde Delftse aardewerk uit de collectie van het Rijksmuseum.

Maandag 14 december

Dr. R.M. van Heeringen (provinciaal archeoloog Zeeland): *Verdwenen burchten en verdrongen dorpen - recente archeologische ontdekkingen in Zeeland.*

Twee jaar geleden is op de ROB een project gestart met als titel "Bewoning en landschapsontwikkeling van Zeeland van 850 tot 1200 na Chr." Het doel van dit project is al het noodonderzoek dat in het verleden met betrekking tot deze periode is uitgevoerd te analyseren en samen te vatten en enkele jaren gericht noodonderzoek in het veld uit te voeren, om in gesignaleerde leemtes in onze kennis te voorzien.

Beeldbepalend zijn voor deze periode in Zeeland de vijf (!) vroegmiddeleeuwse rond burchten die de provincie rijk is, de vliedbergen en in relatie daarmee het ontstaan van de eerste dorpen.

Aan de hand van dia's zullen de ontdekkingen van de burcht van Domburg in 1991, de opgraving van de wal van de burcht van Middelburg en het onderzoek van vliedbergen en de vondsten uit de vele "verdrongen" dorpen de revue passeren. Daarnaast zal aandacht worden besteed aan de bijzonder spectaculaire resultaten van de archeologische luchtfotoprofpecties in Zeeuws-Vlaanderen.

Zoals gebruikelijk is de **aanvang steeds om 20.00 uur en de plaats gebouw 55 van het Academisch Ziekenhuis, Rijnsburgerweg 10 te Leiden.**

MEDEDELINGEN EN TENTOONSTELLINGEN

Provinciaal archeoloog: Gedurende de tweede helft van dit jaar is de provinciaal archeoloog drs. W. Hessing met studieverlof. Tot 1 januari 1993 worden zijn taken waargenomen door drs. J. van der Roest, medewerker van de R.O.B.

Romeinse opgravingen aan de grenzen van Alphen aan den Rijn: Tot 18 december worden in de expositieruimte van de Historische Vereniging Alphen a/d Rijn in het pand Rijnkade 11 te Alphen vondsten tentoongesteld van opgravingen op twee locaties in Alphen.

De locaties waren: Het terrein van De Schans achter het complex van de Zeeman-groep. Hier zijn door het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden in 1988/89 opgravingen verricht.

De Leidse Schouwweg naast het tuinbouwbedrijf Lemkes B.V.. In 1987 heeft de A.W.N. afd. Rijnstreek bij de wegaanleg archeologisch onderzoek gedaan.

Openingstijden: 10-17.30 uur, zondag en maandag gesloten.

Uit Hollands hout gesneden: In het filiaal Stevenshof van de Openbare Bibliotheek zijn tot eind september sculpturen van Siet van der Meulen te zien. Het betreft voornamelijk beelden van hout. Zaterdag 7 november heeft hetzelfde filiaal een open dag. Ook dan wordt werk van Siet tentoongesteld.

VELDWERK-AGENDA

Alphen: Een veldverkenning in een deel van het buitengebied zal dit najaar starten.

Hazerswoude: Rijksweg 11. De werkzaamheden worden gevolgd. Rijndijk. De mogelijkheid van een "prik"onderzoek te doen naar de resten van de buitenplaats Bijje-Lust wordt nagegaan.

Leiden: Centrum. Klein onderzoek in een restauratiepand.

Oegstgeest: Endegeest. Voortzetting onderzoek.

Rijneveld: Kerosineleiding: aanleg begint eerst volgend jaar.

Voorhout: Teylingen. Voor verbetering van de toegang is aan de buitenzijde van het complex een strook grond verworven. Vanwege de R.O.B. zal hier een verkenning d.m.v. weerstandsmeting worden uitgevoerd. Graafwerk zal voorlopig niet plaatsvinden.

Voorschoten: Booronderzoek op de strandwal (bouwlocatie): binnenkort. Roucoop. Een klein fundament, misschien behorend tot een bijgebouwtje of tot de tuinaanleg, is hier gesignaleerd. Toestemming voor onderzoek is verkregen.

Warmond: Kasteelopgraving. Volgens historisch onderzoek is de site zwaar verstoord. Gekeken moet worden of er nog wat zit.

Graag wijzen wij de leden nog eens op de mogelijkheid om zelf op verkenning te gaan of door goed op (bouw)werkzaamheden in hun omgeving te letten, bij te dragen aan bovenstaande lijst. Dit geldt de laatste tijd ook in toenemende mate voor de gemeente Leiden, waar de aandacht voor de archeologie vanwege de overheid voortdurend lijkt af te nemen.